

วิเคราะห์พุทธปรัชญาในวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วงและ
วรรณกรรมมหามหาภารตะในคัมภีร์ภควัทคีตา

An Analysis of Buddhist Philosophy in the Literature of Triphūm Phraruang
and Mahābharata of Bhagavad Gitā

ประเวศ อินทองปาน

Praves Intongpan

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Faculty of Humanities, Kasetsart University, Thailand

Email: fhumpvi@ku.ac.th

Received November 29, 2021; Revised December 19, 2021; Accepted February 15, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาพุทธปรัชญาทั่วไป 2) เพื่อศึกษาวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงและวรรณกรรมมหามหาภารตะในคัมภีร์ภควัทคีตา 3) เพื่อวิเคราะห์พุทธปรัชญาในวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงและวรรณกรรมมหามหาภารตะในคัมภีร์ภควัทคีตา 4) เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่โดยการนำพุทธปรัชญามาวิเคราะห์กับวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงและวรรณกรรมมหามหาภารตะในคัมภีร์ภควัทคีตา

ผลการวิจัยพบว่า พุทธปรัชญามองมองชีวิตว่าประกอบด้วยชั้น 5 ที่อยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ และปฏิเสธอัตตาซึ่งมีสภาพคงที่ ยอมรับเรื่องสังสารวัฏที่เป็นไปตามกฎแห่งกรรม เป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน ไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงโลกประกอบด้วย 3 ภูมิ คือ 1) กามภูมิ 2) รูปภูมิ และ 3) อรูปภูมิ หนึ่งภูมิบ่งชี้ฝ่ายสุดดีสำหรับผู้ทำกรรมดี ฝ่ายสุดดีผู้ละเมิดศีลธรรม และภพภูมิเป็นสถานที่รองรับการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลายในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญา แต่ภพภูมิในไตรภูมิพระร่วงเน้นการปกครองให้ประชาชนในรัฐเป็นคนดี ขณะในพระไตรปิฎกเน้นวิธีพ้นทุกข์ด้วยการบรรลุนิพพาน ภควัทคีตายืนยันความมีอยู่แห่งอาตมัน ซึ่งเป็นความจริงสูงสุดที่ดำรงอยู่เหนือการเปลี่ยนแปลง มองอภิปรัชญาเป็นสาเหตุชีวิตต้องเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่สิ้นสุด เมื่อขจัดอภิปรัชญาแล้วก็สามารถเข้าถึงโมกษะ โดยการปฏิบัติตามหลักโยคะและผลการกระทำขึ้นอยู่กับพรหมณ์ ทั้งคัมภีร์ภควัทคีตาและไตรภูมิพระร่วงสอนให้คนมุ่งทำความดี หลักการที่ได้จากการวิจัยเรียกว่า TGUBP-Model

คำสำคัญ: พุทธปรัชญา; วรรณกรรม; ไตรภูมิพระร่วง; ภาควัฒนศึกษา

Abstract

This qualitative research paper had four objectives: 1) to study Buddhist philosophy in general; 2) to study the literature on Traiphūm Praruang and Mahābhārata Literature in the Bhagavad Gītā; 3) to analyze Buddhist philosophy in Traiphūm Praruang literature and Mahābhārata Literature in the Bhagavad Gītā; and 4) to create new knowledge from the perspective of Buddhist philosophy on Traiphūm Praruang literature and Mahābhārata Literature in the Bhagavad Gītā.

The results showed that Buddhist philosophy views life as consisting of five aggregates under the law of three characteristics and rejects the ego, which is stable, accepting samsara according to the law of karma, and the ultimate goal is Nibbāna. Traiphūm Pra Ruang refers to the world consisting of 3 realms (Phopbhūm): 1) Kāmahūm, 2) Rūpabhūm and 3) Arūpabhūm. The realms indicate the blissful state for those who do goodness and hell for those who do bad actions. Again, the realms are the places to support the cycle of life and death of all beings in various forms, corresponding to the concept of the law of karma and samsara in Buddhist philosophy. However, the realms in the Traiphūm Praruang emphasize on governing the people of the state to be good people, while the Tripitaka emphasizes the way to the end of suffering by attaining Nibbāna. However, the Bhagavad Gītā confirms the existence of the ātman which is the ultimate truth that exists above the transformation and human ignorance as the cause of life to cycle through rebirth endlessly. When eliminating ignorance, one can attain moksha through the practice of yoga, and the results of action depend on the power of Brahma. Therefore, both the Bhagavad Gītā and Traiphūm Pra Ruang teach people to focus on good action. The principles obtained from research can be concluded into ‘TGUBP-Model’.

Keywords: Buddhist Philosophy; Literature; Triphūm Phraruang; Bhagavad Gītā

บทนำ

พุทธปรัชญามีเนื้อหาครอบคลุมพุทธธรรมทั้งหมดใช้วิธีศึกษาแบบวิเคราะห์ ส่วนพระพุทธศาสนาใช้ศึกษาแบบพรรณนา พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสรู้แล้วจึงได้ปฏิบัติต่อต้านวัฒนธรรมของคนในยุคนั้น พระองค์เป็นนักปฏิวัติสังคมแสดงให้เห็นถึงศาสนาที่มีเหตุผลสมบูรณ์ จริยธรรมที่สามารถปฏิบัติได้จริง โดยทรงวางหลักง่าย ๆ ของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ซึ่ง Sharma (1972) ได้ประมวลลักษณะเด่น ๆ ของพุทธปรัชญาไว้คือ “1) หลักเสี่ยงการโต้เถียงทางปรัชญา 2. พุทธปรัชญามีลักษณะทุกขคนนิยม (Pessimism) 3. ลักษณะพุทธปรัชญาเป็นลัทธินิยม (Realism) 4. พุทธปรัชญาเป็นแบบปฏิบัตินิยม (Pragmatism) 5. หลักคำสอนของพระพุทธเจ้า 6. ค้นพบกฎสากลในธรรมชาติ 7. พุทธปรัชญาปฏิเสธแนวคิดของปรัชญาอินเดียระบบเก่า ไม่ยอมรับความเชื่อมหาย” อย่างไรก็ตาม พุทธปรัชญามองชีวิตว่ามีวิฆาอันเป็นสาเหตุแห่งความติดขัดและการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร ส่วนวิชาหรือปัญญาญาณเป็นสิ่งที่จะทำให้หลุดพ้นจากการติดขัดและการเวียนว่ายตายเกิด การติดขัดอยู่ในโลกและการเวียนว่ายตายเกิดในโลกทำให้ได้รับความทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด ทุกระบบของปรัชญาอินเดียจึงมุ่งการบรรลุโมกษหรือพรหมันเป็นจุดหมายปลายทาง ดังนั้น การบำเพ็ญสมาธิและวิปัสสนาโดยพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ให้เห็นตามสภาพความเป็นจริง เป็นทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นทุกข์ และพุทธปรัชญาได้มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังที่ Phra Dhammapitaka (P.A.Payutto) (1998) กล่าวว่า “ประชาชนคนไทยนับถือพระพุทธศาสนามากกว่าร้อยละ 95” และมีอิทธิพลต่อสังคมไทยด้านต่าง ๆ เช่น ด้านประเพณี พิธีกรรม ศิลปะ สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม เป็นต้น

ไตรภูมิพระร่วง เป็นวรรณกรรมไทยที่ได้รับการยกย่องว่าดีที่สุดในวรรณคดีสมัยสุโขทัย ได้กล่าวถึงแดนอันเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์ 3 ภูมิ คือ 1) นรกภูมิ แดนนรก รวมทุกคติภูมิทั้ง 4 คือ นรก สัตว์ เปรต อสุรกาย 2) มนุสสภูมิ แดนมนุษย์ 3) สัตคภูมิ แดนสวรรค์ รวมเหล่าเทวดาและพรหม ไตรภูมิพระร่วงได้แสดงวิบากผลกรรมที่สัตว์ในภพภูมิต่าง ๆ ได้รับเสวยผล เป็นหนังสือที่สอนให้คนรู้จักบาปบุญคุณโทษ เพื่อจะได้หลีกเลี่ยงลด ละการทำกรรมชั่ว หันมาใส่ใจทำความดีเพื่อให้พ้นจากทุกข์จนถึงขั้นบรรลุนิพพานต่อไป ดังความปรากฏในตอนท้ายของหนังสือเรื่องนี้ว่า “แลเจ้าพญาลิไทได้เสวยราชสมบัติในเมืองฉะชนาลัยอยู่ได้ 6 เข้า จึงได้ทรงสร้างไตรภูมิภณนี้ เมื่อได้กินเมืองศรีฉะชนาลัยอยู่ได้ 6 เข้า จึงใส่” (Phaya Lithai, 1972)

วรรณกรรมเรื่องมหากาพย์เหตุการณ์เป็นการพรรณนาถึงกษัตริย์แห่งราชวงศ์กรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเรื่องสงครามระหว่างพี่น้องตระกูลการพและตระกูลปานทพ ซึ่งทั้งสองตระกูลต่างสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกันคือท้าวภรต จุดประสงค์ของการทำสงครามก็เพื่อแย่งชิงราชสมบัติและปกครองแผ่นดิน ซึ่งฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายธรรมะ อีกฝ่ายเป็นฝ่ายอธรรม ณ หุ่ราบกูรเกศตร ทั้งสองฝ่ายทำการรบกันอย่างดุเดือดเป็นเวลายาวนานถึง 18 วัน ต้องเสียไพร่พลกันไปจำนวนมหาศาล แต่ในที่สุดฝ่ายธรรมะ คือ ฝ่ายพี่น้องปานทพ เป็นผู้ชนะสงคราม ตอนที่กองทัพของกลุ่มกษัตริย์ปานทพและกลุ่มกษัตริย์การพกำลังเผชิญหน้ากันอยู่นั้น ณ หุ่ราบกูรเกศตรอันเป็นสมรภูมิ ในกลุ่มนักรบที่เป็นฝ่ายกษัตริย์ปานทพนั้นมี

อรชุนคนหนึ่งกำลังนั่งบนราชรถศึก โดยมีพระกฤษณะทำหน้าที่เป็นนายสารถิ และพระกฤษณะเป็นเทพที่ประชาชนชาวอินดูนับถือว่าเป็นพระวิษณุหรือนารายณ์อวตาร ซึ่งเรื่องอวตารนี้ Upadhyayā (1971) ได้อธิบายว่า “มายาเป็นเพียงสิ่งซึ่งชี้ให้เห็นว่า ปรากฏการณ์ของสิ่งสัมบูรณ์ที่ปรากฏเป็นพระเจ้าและปรากฏการณ์ในด้านคอสมิกนั้น...เป็นสิ่งที่สลับและเข้าใจยากสำหรับมนุษย์ธรรมดาโดยทั่วไป” ดังนั้น คัมภีร์ภควัทคีตาได้อุบัติขึ้นด้วยความปรีชาสามารถฉลาดล้ำของบูรพาจารย์อินเดีย และคัมภีร์ภควัทคีตาถือว่าเป็นบทหนึ่งซึ่งชื่อว่า ‘บรรพภิษมะ’ ในมหากาพย์มหาภารตะ อันเป็นคัมภีร์ประกาศิตออกมาจากพระโอษฐ์ของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งได้ประทานคำสอนให้แก่อรชุนที่กำลังตกอยู่ในวิกฤตการณ์เผชิญหน้ากับการจลาจลภายในจิตใจตนเอง มาตราว่าการฆ่าเป็นบาปกรรมแล้วไซ้ การฆ่าบุคคลที่เรารักเรานูชา ก็ยังเป็นบาปกรรมที่มีความอุกฉกรรจ์ร้ายกาจมากยิ่งขึ้นไปอีกอย่างแน่นอน

การวิจัยพุทธปรัชญาในวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงและมหาภารตะในคัมภีร์ภควัทคีตานี้มีความจำเป็นและชี้ชัดเจนให้เห็นรากความคิดอันเป็นต้นแหล่งที่มาของวรรณกรรมทั้งสองในด้านอภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ และสามารถที่จะช่วยทำความเข้าใจเรื่องชีวิตคุณค่าทางปรัชญา ศาสนาและวรรณกรรมทั้งสองนี้มีอิทธิพลด้านต่าง ๆ ต่อสังคมมาเป็นเวลานานและจะเป็นการกระตุ้นให้มีการวิจัยในเรื่องแนวนี้ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการทางพุทธปรัชญาโดยทั่วไป
2. เพื่อศึกษาวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงและวรรณกรรมมหาภารตะในคัมภีร์ภควัทคีตา
3. เพื่อวิเคราะห์พุทธปรัชญาในวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงและวรรณกรรมมหาภารตะในคัมภีร์ภควัทคีตา
4. เพื่อเสนอองค์ความรู้ใหม่โดยการนำพุทธปรัชญามาวิเคราะห์กับวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงและวรรณกรรมมหาภารตะในคัมภีร์ภควัทคีตา

ทบทวนวรรณกรรม

ในการวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาพุทธปรัชญาในมิติด้านอภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ โดยศึกษานวนวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงในประเทศไทยที่มีพื้นฐานจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมมหาภารตะในคัมภีร์ภควัทคีตา ที่มีหลักศาสนาหรือปรัชญาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมศาสนาในประเทศอาเซียน เช่น ประเทศกัมพูชา เป็นต้น

Phrasirimongkalacharn, (Sripingmuang) (1980) ในหนังสือ “จักรวาลที่ปณี” กล่าวถึงโลกศาสตร์หรือจักรวาลวิทยา คือไตรภูมินั่นเอง อีกเรื่องหนึ่งที่บรรยายถึงเขาพระสุเมรุใจกลางจักรวาล ลักษณะ

เดียวกับโลกที่ปกสารและโลกบัญญัติ แต่งไว้เป็นภาษาบาลีมาแปลเป็นไทยภายหลัง ผู้แต่งคือ พระสิริมังคลาจารย์ พระเถระชาวล้านนา แต่งเมื่อ พ.ศ. 2063

Yungyuan, (1983) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ในคัมภีร์ภควัทคีตาและคัมภีร์เต๋าเต๋อจิง” ผลการวิจัยพบว่า ในด้านอภิปรัชญา ภควัทคีตาเชื่อว่าอันติมสัจจมีลักษณะเป็นเอกนิยมที่มีเพียงหนึ่งเดียว เป็นสภาพที่นิรันดรอยู่เหนือสมมติ โลกภาษาไม่สามารถอธิบายได้ เป็นปฐมเหตุแห่งการมีอยู่ของสรรพสิ่ง และมีความเป็นเอกภาพกับสรรพสิ่ง ในด้านจริยศาสตร์ คัมภีร์ภควัทคีตาเห็นว่า อุดมคติของชีวิตเป็นจิตนิยม ที่ถือว่าความสุขสบายทางกายนั้นมีใช้สวาระของชีวิต แต่ความสงบของจิตใจเป็นสิ่งที่มีความมากกว่า

Phramaha Suksan Chanthachoto, (1985) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในพุทธปรัชญาและปรัชญาภควัทคีตา” ผลการวิจัยพบว่า การกระทำที่ดีนั้น คือ การกระทำที่มีเจตนาที่เข้าไปเพื่อพระเจ้าโดยไม่มุ่งหวังผลตอบแทนใด ๆ เพื่อตนเองทั้งสิ้น มีศรัทธาในพระเจ้า ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ และหน้าที่นั้นเป็นจุดหมายของการกระทำในตัวเอง และเน้นหลักกฎแห่งกรรมที่มีพระเจ้าเป็นผู้วางกฎและตัดสินผลของการกระทำ และมีการปฏิบัติตามหลักโยคะเพื่อเข้าร่วมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า (อาตมัน)

Phra Dhammathirajamhamuni (Wilas Yanavaro), (1992) กล่าวไว้ในหนังสือ “โลกที่ปณี” ว่า คตินิमित คือ สัญลักษณ์หรือนิमितต่าง ๆ ที่บ่งบอกคติของภพหน้าที่ผู้กำลังจะตายต้องไปเกิดหลังจากที่ได้ดับจิตตายไปในโลกนี้แล้ว ท่านแบ่งคตินิमितออกเป็น 5 ประเภท คือ 1. เกิดในภพนรก 2. เกิดในภพเปรต 3. เกิดในภพเดรัจฉาน 4. เกิดในภพมนุษย์ 5. เกิดในภพสวรรค์

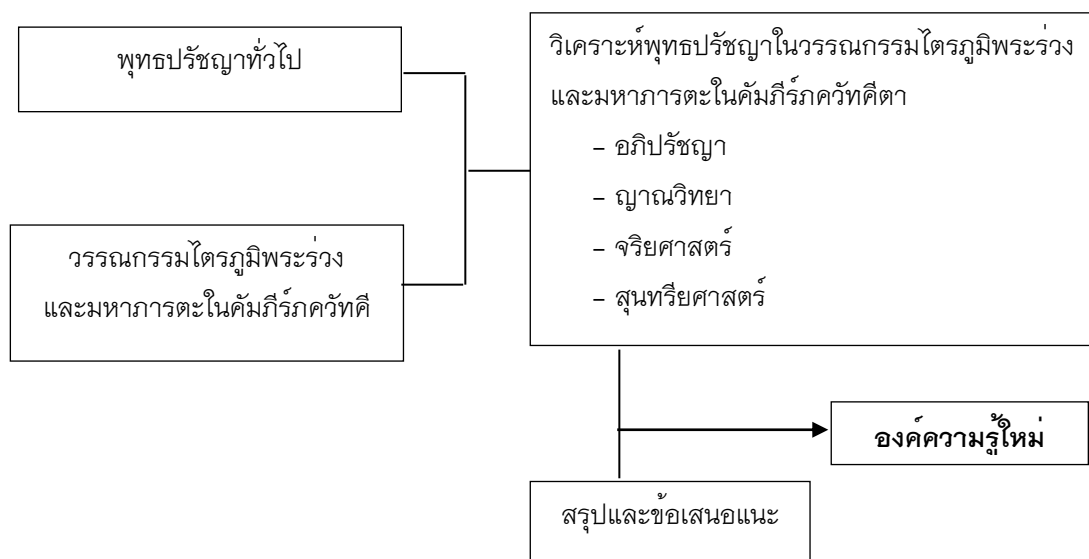
Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto) (2010a) ได้แต่งหนังสือ “พัฒนาสังคมไทยด้วยความรู้เข้าใจ ไตรภูมิฯ” ซึ่งได้อธิบายให้เข้าใจเรื่องภูมิทั้ง 3 แล้วยังอธิบายถึงเหตุปัจจัยไปให้เกิดในภูมินั้น ๆ คือ กิเลส กรรม วิบาก โดยเน้นเรื่องความเข้าใจและปฏิบัติตนให้ถูกต้อง

Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto) (2010b) ได้นำเสนอข้อมูลในหนังสือ “ธรรมานุชีวิต อยู่ก็สบาย ตายก็เป็นสุข” สรุปความได้ว่า คนเรานี้เมื่อยังเป็นอยู่ก็เรียกว่าชีวิต เมื่อชีวิตนั้นสิ้นไปก็เรียกว่าตาย ชีวิตจึงคู่กันกับความตาย เรียกว่าง่าย ๆ ว่า เป็นกับตาย แต่มองอีกแง่หนึ่งความตายที่เป็นความสิ้นสุดของชีวิตนั้นเป็นเพียงปลายด้านหนึ่ง ชีวิตก่อนจะมาถึงจุดจบสิ้นคือความตายนั้นได้ดำเนินต่อเนื่องมาโดยเริ่มแต่จุดตั้งต้น จุดที่ชีวิตเริ่มต้นนั้นเรียกว่าเกิดการเริ่มต้น ดังนั้น ความตายจึงต้องคู่กับความเกิด เรียกว่า ง่าย ๆ ว่า เกิดกับตาย การรู้จักระลึกถึงและพิจารณาความตายให้เกิดผลดีนี้เรียกว่า มรณสติ

Phramaha Magavin Purisuttamo (2018) กล่าวว่า ภควัทคีตาเป็นปรัชญาที่สอนคนที่มีจิตฟุ้งซ่านให้สงบ ทำบุคคลที่โง่เขลาเรื่องจิตให้ฉลาด เป็นการประมวลความรู้อันสูงสุดของมนุษย์ แสดงหน้าที่และความรักอันบริสุทธิ์ให้แก่ทุกคน การบำเพ็ญเพียรเพื่อความรู้เท่าทันจิตและมีหลักปรัชญาที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) ความรู้ 2) การปฏิบัติหน้าที่เพื่อหน้าที่ และ 3) ความรักดีต่อพระเจ้า

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่เน้นความเข้าใจและปฏิบัติตนให้ถูกต้อง รวมทั้งปรัชญาชีวิต ชีวิตและความตาย เหตุปัจจัยไปให้เกิดในภุมินั้น ๆ เรื่องโลกที่ปณี เกี่ยวกับคตินิยม ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย การศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมในพุทธปรัชญาและ ปรัชญาภควัตติตา การบำเพ็ญเพียรเพื่อความรู้เท่าทันจิตมุ่งจิตสงบ และเปรียบเทียบคัมภีร์ภควัตติตา และคัมภีร์เต๋าเต๋อจิง เน้นการประยุกต์คำสอนมาปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่ หรือวิจารณ์ในประเด็นใดประเด็น หนึ่ง ส่วนงานวิจัยนี้ซึ่งแตกต่างจากงานวิจัยก่อนที่เคยมีมา ซึ่งยังไม่มีผู้ใดวิจัยมาก่อน และเน้น วรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงและวรรณกรรมมหาภารตะในคัมภีร์ภควัตติตาด้วยมุมมองตามพุทธ ปรัชญาในมิติเชิงเปรียบเทียบอภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Documentary) โดยมีวิธีการดังนี้ 1) วิธีการเก็บข้อมูลได้จากแหล่งต่าง ๆ โดยแบ่งตามแหล่งข้อมูล คือ 1.1 เอกสารระดับปฐมภูมิ เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ศิลจารึก คัมภีร์ภควัตติตา เป็นต้น 1.2 เอกสารระดับทุติยภูมิ เช่น งานเขียน งานวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำราทางวิชาการ วารสาร และข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต รวมทั้งงานเขียนของผู้ทรงคุณวุฒิทางปรัชญาและศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย 2) วิธีวิเคราะห์ข้อมูล คือ 2.1 ใช้วิธีการตีความข้อมูล โดยวิธีการวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลต่าง ๆ และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และ 2.2 เสนอผลการวิจัย ข้อสรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า หลักการทางพุทธอภิปรัชญาโดยทั่วไปเป็นความจริงที่สามารถรู้ได้และไม่อยู่ในเกณฑ์วิสัยของมนุษย์ที่จะรับรู้ เข้าใจและเข้าถึงได้ เพราะพุทธปรัชญาไม่ได้ใช้เกณฑ์ตัดสินเพียงประสาทสัมผัสทั้งห้าเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญแก่ศักยภาพด้านจิตใจของมนุษย์ที่สามารถฝึกฝนให้เกิดปัญญาหยั่งรู้ถึงความจริงที่ว่ามีได้ กล่าวคือ ความจริงที่ตรัสนั้นต้องเอื้อต่อการหลุดพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏนี้ พุทธอภิปรัชญามุ่งเน้นศึกษาเรื่อง โลก จักรวาล และมนุษย์ ชั้น 5 ไตรลักษณ์ สังสารวัฏ ปฏิจจสมุปบาท อนัตตา นิพพาน อริยสัจ 4 และ มรรคมีองค์ 8 ส่วนพุทธญาณวิทยาถือว่าการรับรู้เกิดจากประสาทสัมผัสกับวัตถุภายนอก และจิตเข้าไปรับรู้ จึงเกิดกระแสความคิดมากมาย ส่วนแหล่งที่มาของความรู้ 3 ทาง คือ สุตมยปัญญา คือ ความรู้ที่เกิดมาจากการได้ยิน ได้ฟัง ถ่ายทอดมาจากผู้อื่น (ปรโตโฆสะ) จินตามยปัญญา คือ ความรู้ที่เกิดมาจากการนึกคิดพิจารณาในเหตุ และผลของความเป็นจริงที่ได้รับรู้ และภาวนามยปัญญา คือ ความรู้ที่เกิดมาจากการประสบการณ์โดยตรงภายในจิตของตนเอง อันเนื่องมาจากมีญาณพิเศษหยั่งรู้ เข้าใจถึงสภาวะของสรรพสิ่งอย่างถูกต้อง และไม่ควรเชื่ออะไรง่าย ๆ อย่างที่พระองค์ตรัสไว้ในกาลามสูตร ส่วนพุทธจริยศาสตร์เป็นหลักเกณฑ์ที่ได้ให้ความหมายความดี ความชั่ว เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมที่เน้นเจตนาเป็นหลัก พุทธจริยศาสตร์ได้สอนหลักพุทธจริยธรรมการดำเนินชีวิตไว้ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับสำหรับผู้อยู่ครองเรือนจนถึงบรรพชิตผู้ออกแสวงหาความสงบ และความหลุดพ้นจากกองกิเลสทั้งปวง ซึ่งมีเป้าหมายคือนิพพาน ส่วนพุทธสุนทรียศาสตร์ คือ ทฤษฎีแห่งความงาม ความงามเป็นเช่นใด ใช้เกณฑ์อะไรตัดสิน การตัดสินคุณค่าทางสุนทรียะตามพุทธสุนทรียศาสตร์นั้น อาศัยหลักพุทธธรรมเป็นเกณฑ์มี 2 ลักษณะด้วยกันคือ เกณฑ์การตัดสินความงามของสิ่งที่เป็นรูปธรรมและเกณฑ์ตัดสินของสิ่งที่เป็นนามธรรม ดังนั้น ความงามในทัศนะทางพุทธสุนทรียศาสตร์จึงไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่เพียงอย่างเดียวและไม่ใช้สิ่งที่มีความสิ้นสุดในตัว แต่เป็นสิ่งที่โน้มน้าวจิตใจของผู้รับรู้ความงาม เช่น ผลงานจิตรกรรม ทำให้มองเห็นโทษของกามคุณและเกิดสัมมาทิฐิ น้อมนำจิตใจให้มุ่งสู่บุญกุศลหรือสวรรค์สำหรับชาวบ้านทั่ว ๆ ไป อันเป็นเป้าหมายของพุทธสุนทรียศาสตร์

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า ไตรภูมิพระร่วงเป็นเครื่องมือสื่อสารให้ทราบความจริงของชีวิต เป้าหมายของชีวิต ความสุขที่แท้จริงของชีวิต เป็นวรรณกรรมที่ให้คุณค่าทางด้านศีลธรรมและทัศนะทางปรัชญา กล่าวคือ ด้านอภิปรัชญาเป็นการตอบปัญหาว่าความจริงแท้คืออะไร มีอยู่หรือไม่ ถ้ามี มีอยู่อย่างไร ซึ่งสอดคล้องกับพุทธปรัชญา คือเรื่องชั้น 5 ที่ได้เสนอเรื่องชีวิตมนุษย์ตามความจริง 2 ประการ คือ

1) รูป ได้แก่ มหาภูตรูป 4 และอุปาหารรูป 24 สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่สามารถก่อให้เกิดผัสสะแก่เราได้จะเกิดจากการรวมตัวกันของรูปต่าง ๆ แต่ก็มีได้หมายความว่าสิ่งต่าง ๆ จะเกิดจากการรวมตัวกันของรูปทั้ง 28 รูปเสมอไป ดังตัวอย่างตอนหนึ่งว่า “... อันว่าแผ่นดินก็ดี แม่น้ำก็ดี ภูเขาก็ดี ผงไม้ไผ่ อันมีพรรณใหญ่แลสูงงามดังกล่าวมานี้แล อันว่าหาจิต และหาชีวิตมิได้ดังนี้ก็ดี เทว่ามิแต่อวิชฌโภค

รูป 8 อัน คือ ปถวิ อาโป เตช วาย วัณณ คันธรส โอชา ก็ยังว่าเก็งที่อัปฐนิบหาย...” (Phaya Lithai, 1972)

2) นาม ได้แก่ จิต เจตสิก นิพพาน กล่าวคือ 1) จิต ในพุทธปรัชญาแบ่งได้ 2 ประเภท คือ สังขตธรรม คือ ธรรมที่ถูกปรุงแต่งด้วยเหตุปัจจัย ประกอบด้วย จิต เจตสิก และรูป กับอสังขตธรรม ซึ่งหมายถึงธรรมที่ไม่ได้ถูกปรุงแต่ง ได้แก่ นิพพาน 2) เจตสิกในไตรภูมิพระร่วงไม่ได้มุ่งแสดงเรื่องราวอภิปรายโดยตรง แต่มุ่งแสดงแต่เรื่องกรรมอันเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ เพื่อประโยชน์ในการสั่งสอนให้คนกระทำความดี 3. นิพพาน เป็นธรรมที่พ้นจากโลก ในไตรภูมิพระร่วงพรรณนาว่า ภาวะในการบรรลุนิพพานนั้น เป็นความสุขอันประมาณมิได้

ไตรภูมิพระร่วงแบ่งโลกเป็น 3 ภูมิ ซึ่งปรากฏในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค เล่มที่ 11 ข้อ 228 (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996) คือ 1. กามภูมิ 11 หมายถึง ภพของสัตว์ผู้ยังแสวงกามคุณ คือ อารมณ์ทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 ประกอบด้วย อบายภูมิ มนุษยภูมิ และสวรรค์ภูมิ คือ ก. ทศตภูมิ 4 (อบายภูมิ 4) ได้แก่ 1) นรก 2) เปต 3) อสุรกาย 4) ตีรจฉาน ข. สุตตภูมิ 7 ได้แก่ 5) มนุษย์ 6) จตุมหาราชิกา 7) ดาวดึงส์ 8) ยามา 9) ดุสิต 10) นิมมานรดี 11)ปรนิมมิตวสวัตดี 2. รูปภูมิ 16 หมายถึง ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌานเป็นภพของพรหม เรียกว่าพรหมโลกที่มีรูป 16 ชั้น ดังนี้ 1) ปาริสาช 2) บุโรหิตา 3) มหาพรหมา 4) ปริตรตาภา 5) อัปปมาณาภา 6) อาภัสรา 7) ปริตตสุภา 8) อัปปมาสุภา 9) สุกกิงหา 10) เวหุปผลา 11) อสัณญีสัตตา 12) อวิหา 13) อตปปา 14) สุตัสสา 15) สุตัสลี 16) อกนิฏฐา 3. อรูปภูมิ 4 หมายถึง ดินแดนอันเป็นที่เกิดของสัตว์ที่ไม่มีรูป ไม่มีตัวตน มีแต่เพียงจิตเป็นภพของอรูปพรหม 4 ดังนี้ 1) อาภาสัญญาตนะ คือ ชั้นที่เข้าถึงภาวะมีอากาศไม่มีที่สิ้นสุด 2) วิญญานัญญาตนะ คือ ชั้นที่เข้าถึงภาวะมีวิญญาณไม่มีที่สิ้นสุด 3) อากิญจัญญาตนะ คือ ชั้นที่เข้าถึงภาวะไม่มีอะไรที่มีที่สิ้นสุด 4) เนวสัญญานาสัญญาตนะ คือ ชั้นที่เข้าถึงภาวะมีสัญญาไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

มนุษย์ท่องเที่ยวในโลกทั้ง 3 ภูมินี้ อนึ่ง ไตรภูมิอธิบายแนวคิดที่นำไปสู่ภพนรก คือ กรรมชั่ว และการปฏิบัติกรรมดีตามกรอบของศีลธรรมทำให้ไปเกิดในสวรรค์ เช่น การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา มีเมตตา ดูแลบิดามารดา เป็นต้น สำหรับหนทางที่จะไปพรหมโลกคือการปฏิบัติภาวนาให้เกิดผลสำเร็จตามขั้นต่าง ๆ อย่างไรก็ดีตาม พระไตรปิฎกมีจุดมุ่งหมายในการแสดงภพภูมิในลักษณะของการเวียนว่ายตายเกิดที่ทำให้เกิดทุกข์ และแสดงวิธีพ้นทุกข์ด้วยการบรรลุนิพพาน ส่วนไตรภูมิพระร่วงมีจุดมุ่งหมายในการแสดงภพภูมิเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองบ้านเมือง และการควบคุมคนในสังคมโดยสอนให้คนทำความดี ละเว้นความชั่ว ซึ่งทำให้สังคมสันติสุข

ด้านญาณวิทยา คือ ทฤษฎีที่ว่าด้วยความรู้ ไตรภูมิพระร่วงได้เสนอความจริงระดับสมมติสัจจะ และปรมาตมสัจจะ เพื่อมุ่งการดำเนินชีวิตให้ประสบสุขในระดับโลกียะและโลกุตระหรือนิพพาน และได้เสนอทัศนะว่า อวิชชาหรือความไม่รู้เป็นธาตุเดิมของมนุษย์ ดังที่ Phaya Lithai (1972) เสนอว่า “แต่คนผู้มาอยู่ในแผ่นดินนี้ ทว้ทั้งจักรวาลอันใดอันอื่นก็ดี เมื่อแรกมาเกิดในท้องแม่อีกดี เมื่ออยู่ในท้องแม่อีกดี เมื่อออกจากท้องแม่อีกดี ในกาลทั้ง 3 นั้น ย่อมหลงบมิได้ค้ำึงรู้อันใดสักสิ่ง” ดังนั้น เมื่อมนุษย์เกิดมา

ในโลกนี้จะจำความในอดีตชาติไม่ได้ และ กระบวนการรับรู้ของมนุษย์จะเกิดขึ้นได้เมื่อชั้น 5 ยังรวมครบถ้วน แต่เป้าหมายชีวิตคือการเห็นแจ้งในสัจธรรม

ด้านจริยศาสตร์ ไตรภูมิพระร่วงได้เสนอการดำเนินชีวิต 2 ระดับ คือ 1) การดำเนินชีวิตทางโลก อันเป็นไปด้วยอำนาจของกิเลสตัณหา และ 2) การดำเนินชีวิตทางธรรม คือการกระทำความดี ตามความเชื่อกฎแห่งกรรม และจุดหมายปลายทางที่ผู้ดำเนินชีวิตปรารถนาในทางโลกหวังก็คือ การได้ไปเกิดในภพที่ดี มีการพรรณนาถึงความทุกข์ยากของสัตว์ในอบายภูมิและกรรมที่สัตว์เหล่านั้นได้กระทำอย่างชัดแจ้ง ก่อให้เกิดภาพพจน์ที่น่ากลัว โดยเชื่อว่าจะมีผลให้บุคคลเกรงกลัวบาป และโน้มน้าวจิตใจให้กระทำความดีต่อไป ตัวอย่าง “คนผู้กระทำความชั่วแก่พ่อแม่และสงฆ์ และคนผู้มีคุณและท่านผู้มีศีลก็ดี คนผู้หนึ่งตายไปเกิดในนรกนั้น คนในนรกนั้นอยู่ในแม่น้ำอันใหญ่อัน (Phaya Lithai, 1972) เทียรย้อมเต็มไปด้วยเลือดและหนองนั้น เขานั้นหาอันจะกิน บได้ แลร้อนใจเมื่ออยากกินคน นนรกจึงกินเลือดและหนองนั้น เมื่อเขากินเลือดและหนองนั้นเข้าไปถึงท้องไส้ ก็กลายเป็นไฟไหม้ แลลดลงไปใต้ท่ายทวารหนต่ำ . . . แลเปรตจำพวกนี้ เมื่อกำเนิด แต่ก่อนไส้ เขาได้ตีหัวพ่อแม่แห่งเขาด้วยมือก็ตีด้วยไม้ก็ตี ด้วยเชือกก็ตี ด้วยบาปกรรมเขานันได้ตีหัวพ่อแม่เขานั้น เขาก็เอาค้อนเหล็กแดงตีหัวเขา เพื่อบาปกรรมเขาทำเองนั่นแลฯ” (Phaya Lithai, 1972)

เกณฑ์การตัดสินการกระทำของพระพุทธศาสนาเน้นพิจารณากรรมทั้ง 3 ทาง แต่ที่สำคัญที่สุดคือ เจตนา ที่จะเป็นเหตุให้เกิดการกระทำ ถ้าการกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ถือว่าการกระทำนั้นดี (กุศลกรรม) ถ้าการกระทำใดเกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ ก็ถือว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำชั่ว (อกุศลกรรม) ในไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงเหตุที่ทำให้คนทำชั่วไว้ในนรกภูมิตอนหนึ่งว่า “เหตุการณ์นั้นยังมี 3 อัน หนึ่งชื่อว่าโลภเหตุ หนึ่งชื่อว่าโทสะเหตุ หนึ่งชื่อว่าโมหเหตุฯ อันชื่อว่า โลภเหตุ นั้น เพื่อมักได้สินทาน มักฆ่ามักตีท่าน เพื่อจะเอาสินทาน แลเงินนั้นชวนกระทำบาปฯ อันชื่อว่าโทสะเหตุ นั้น เพื่อดูท่าน ผูกใจซึ่งเคียด หิงษาท่าน ...” (Phaya Lithai, 1972) ดังนั้นเจตนาจึงเป็นตัวตัดสินการกระทำของมนุษย์ ผลของการกระทำไม่ถือเป็นเกณฑ์ในการตัดสินความดีความชั่ว แม้ผลออกมาไม่ดี แต่ถ้ามีเจตนาดี ก็ถือว่าการกระทำที่ดี และ Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto) (1996) กล่าวถึงเกณฑ์ตัดสินนี้ว่า “เกณฑ์วินิจัยกรรมดีและกรรมชั่วในแง่ของกรรมให้ถือเอาเจตนาเป็นหลักตัดสินว่าเป็นกรรมหรือไม่” สรุปได้ว่า เกณฑ์การตัดสินการกระทำ คือ เจตนา ที่จะเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการกระทำ การที่คนคนหนึ่งจะดีหรือไม่ดี ไม่จำเป็นต้องให้ใครมาตัดสิน หรือยอมรับ มันขึ้นอยู่กับมโนธรรมของเราจะหยั่งรู้ได้เอง และมีกฎแห่งกรรมเป็นตัวรองรับอยู่แล้ว

ด้านสุนทรียศาสตร์ พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงความงามในเชิงบวก เช่น ความงามเกี่ยวกับรูปของบุคคลที่ผู้กระทำความดีแล้วเกิดมามีรูปร่าง พระองค์ตรัสถึงความงามในระดับสมมติสัจจะ ส่วนข้อความพระสูตรบางแห่งที่พระองค์ปฏิเสธความงามนั้น พระองค์ใช้เกณฑ์ทางปรมัตถะมาปฏิเสธ แม้พุทธสุนทรียศาสตร์ด้านจิตรกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงเป็นการวาดภาพหรือระบายสีด้วยลวดลายอันเกิดจากสัญญาอันวิจิตรของจิตรกรทั้งมิติหุคตภูมิและสุคตภูมิ เช่น การเขียน การระบายสี ลงบนพื้นผิว

ที่ราบเรียบหรือแผ่นกระดาษ แผ่นผ้า ฝาผนัง มีภาพนรก เปรต อสุรกาย เดรัจฉาน เทวดา ภาพภูมิต่าง ๆ เป็นต้น ล้วนเป็นสื่อการสอนศีลธรรมหรือธรรมะให้บุคคลได้รู้ เข้าใจ และปฏิบัติตนอยู่ในกรอบศีลธรรมต่อไป

ส่วนภควัตคีตา ด้านอภิปรัชญาพบว่า ภควัตคีตาเป็นปรัชญาที่ประสานความรู้ กรรมและความรักดีเข้าด้วยกัน โดยกล่าวว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่ประกอบด้วยสติปัญญา เจตจำนงและอารมณ์ สติปัญญาก่อให้เกิดความรู้ เจตจำนงก่อให้เกิดกรรม และอารมณ์ก่อให้เกิดความรักดี ภควัตคีตาอธิบายว่า อาตมัน (ตัวตน) เป็นสิ่งที่ยั่งยืน เที่ยงแท้ สิ่งที่ทำลายได้คือร่างกาย การเคลื่อนจากร่างเก่าที่แตกดับแล้วไปสู่ร่างใหม่ของอาตมัน เป็นเสมือนเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดใหม่ คือร่างกายของคนเราเปลี่ยนแปลงได้ แต่อาตมันไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้น เมื่อคนเราแจ้งในสภาวะที่แท้จริงของพรหมัน ประจักษ์ถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างชีวาตมันและพรหมัน เมื่อนั้นก็จะบรรลุโมกษะ ดังข้อความว่า “ผู้ไม่รู้ย่อมสำคัญอาตมาซึ่งไม่ปรากฏเป็นร่างว่ามีร่าง ไม่รู้ภาวะอันประเสริฐของอาตมาซึ่งไม่มีความเสื่อมและไม่มื่อะไรยิ่งไปกว่า ซึ่งอาตมาถูกมายาแห่งโยคะหุ้มไว้แล้ว ไม่สำแดงให้ปรากฏแก่สรรพสัตว์โลกนี้เป็นผู้มงาย จึงไม่รู้จักอาตมาซึ่งไม่มีการเกิดและการเสื่อมเสีย” (Radhakrishnan, 1973) คำอธิบายพรหมของภควัตคีตามี 2 รูปแบบ คือ พรหมันในภาคบุคคลาธิฐาน เป็นพระเจ้าซึ่งอวตารลงมาช่วยเหลือมนุษย์ ซึ่งภควัตคีตาจะให้ความสำคัญ แต่ในขณะเดียวกัน ภควัตคีตาก็ได้ละเลยในความสำคัญของพรหมันในภาคธรรมาธิฐาน ซึ่งเป็นสิ่งสมบูรณ์สูงสุดที่ทำให้กำเนิดแก่สรรพสิ่งและเป็นที่กลับคืนของสรรพสิ่งเหล่านั้นด้วย ดัง Radhakrishnan (1973) ให้ทัศนะว่า “...รูปทั้งหลายใดเกิดในประภคฤติทั้งปวง มหาพรหมเป็นประภคฤติของรูปเหล่านั้น อาตมาเป็นบิดาผู้ประทานพืชให้” ในทัศนะของภควัตคีตา พรหมันในรูปแบบทั้งสองมีพื้นฐานมาจากสิ่งเดียวกัน และ Hiriyanan (1967) กล่าวว่า “พรหมันเป็นภาวะที่อยู่เหนือความเป็นไปของสรรพสิ่ง ไม่อาจที่จะเข้าใจได้ด้วยการคิด อยู่เหนือการพิสูจน์ลักษณะของพรหมันเช่นนี้ถือว่าเป็นนิรันดระ หรือสิ่งที่กำหนดไม่ได้ นั่นคือ คุณลักษณะพรหมันไม่ใช่จิตของเราคิดถึงได้” ดังนั้น การที่จะกล่าวถึงพรหมันจึงเป็นลักษณะนอกเหตุเหนือผล

ด้านญาณวิทยา หลักของภควัตคีตา คือ ชญาณโยคะ เป็นมรรควิธีการเข้าถึงความจริงอันติมะ ด้วยความรู้ คือ การเห็นแจ้งในอาตมัน ซึ่งคีตาเชื่อว่ากิเลสตัณหาจะถูกขจัดให้หมดไปได้โดยอาศัยความรู้หรือ ชญาณและระบุว่า “ถ้าหากว่า ท่านกระทำความบาปอย่างหนักที่สุด แม้ว่าบาปทั้งปวง ท่านจะข้ามสมุทรแห่งบาปทั้งปวงด้วยเรือคือหลักฐ์ท่านนั้น ความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้เกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ทำลายได้และสิ่งที่ทำลายไม่ได้ หรือสิ่งที่มีแก่นสารและไร้แก่นสาร เมื่อบุคคลมีความรู้เช่นนี้ ความเจริญและความเสื่อม การเกิดและการทำลายได้จะไม่กระทบต่ออารมณ์ของบุคคลนั้นแต่ประการใด” (Sri Sankaracharya, 1981)

ภควัตคีตาใช้หลักญาณวิทยาจัดทำลายบ่อเกิดความทุกข์คืออวิชชาแล้วรู้แจ้งความจริงอันเป็นอันติมะ ธรรมชาติของความรู้ได้แก่ ชญาณ คือ ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับชีวาตมันว่าเป็นคนละอย่างกับร่างกาย แต่เป็นอย่างเดียวกันกับพรหมัน ชญาณมีความหมายตรงข้ามกับอวิชชา คือความไม่รู้

และภควัทคีตาเห็นว่า กรรมที่บุคคลกระทำอันมีผลให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏนั้น มีสาเหตุมาจากความไม่รู้แจ้งในสภาวะที่แท้จริงของสรรพสิ่ง และภควัทคีตาสอนว่า สภาวะที่แท้จริงแห่งสรรพสิ่งคือ สภาวะแห่งพรหมัน ซึ่งเป็นความเที่ยงแท้แน่นอน เป็นความสุขนิรันดร์ และเป็นตัวตนที่สมบูรณ์ยิ่ง สรรพสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ดำรงอยู่และดับไปด้วยอำนาจของพรหมัน พระองค์ดำรงอยู่ในสรรพสิ่งและสรรพสิ่งมีต้นกำเนิดจากพระองค์ (Upadhyayā, 1971) จะเห็นได้ว่าทัศนะในภควัทคีตาคลายคลึงกับ พุทธปรัชญาในส่วนที่ใช้ปัญญาและ ชญาณชัดทำลายอวิชชาคือความไม่รู้เหมือนกัน

ด้านจริยศาสตร์ ภควัทคีตาถือว่าอาตมัยยังต้องเปลี่ยน ร่างใหม่จากร่างหนึ่งไปสู่อีกร่างหนึ่ง เป็นกระบวนการเกิดและการตายที่เรียกว่า วัฏสงสาร เช่นนี้ ภควัทคีตาให้ความหมายเป็นสองนัย คือ 1) กฎแห่งธรรมชาติหรือกฎเหตุผล เป็นกฎที่อธิบายถึงความเป็นไปและการดำเนินไปของจักรวาลที่ว่า สรรพสิ่งในจักรวาลเกิดขึ้นและเป็นไปตามอำนาจของเหตุปัจจัย สิ่งหนึ่งเกิดขึ้นเพราะมีเหตุทำให้เกิด สิ่งหนึ่งดำรงอยู่ก็เพราะมีเหตุทำให้ดำรงอยู่ 2) กฎแห่งศีลธรรม ได้แก่ กฎแห่งกรรม มนุษย์จะเป็นเช่นไร ย่อมขึ้นอยู่กับตนเอง ดังที่พระกฤษณะได้กล่าวแก่อรชุนว่า “เกานเดย ท่านยังเฝ้าอยู่ด้วยกรรมของตนเอง อันเกิดจากสันดานเดิม แม้ไม่อยากจะทำกรรมใด ท่านก็ต้องทำกรรมนั้น โดยไม่มีอำนาจเลย” (Monwitoon & Thaongprasert, 1984) อนึ่ง ภควัทคีตาถือว่าการกระทำจะดีหรือชั่วของมนุษย์ขึ้นอยู่กับ พระเจ้า อย่างไรก็ตาม ภควัทคีตาเชื่อในภพหน้า เชื่อในการเกิดใหม่ เมื่อร่างกายในภพนี้แตกดับไปแล้ว วิญญาณหรือชีวาตมัยจะเคลื่อนย้ายจากร่างหนึ่งไปสู่อีกร่างหนึ่ง ซึ่งปรากฏในภควัทคีตาว่า “เหมือน คนถอดเครื่องนุ่งห่มอันเก่าเสีย สวมชุดอื่นซึ่งเป็นเครื่องใหม่ฉันใด ชีวาตมัยที่อาศัยร่างกายก็ฉันนั้น ทั้ง ร่างเก่าเสียเข้าสู่ร่างอื่นอันเป็นร่างใหม่” (Monwitoon & Thaongprasert, 1984) ดังนั้น เมื่อชีวิตไม่สามารถแยกออกจากกรรมได้ ปัญหาก็คือเกิดขึ้นว่าจะทำกรรมอย่างไรจึงจะไม่เกิดความผูกพันในกรรม นั้น โดยทำให้มีผลในการเกิด ความทุกข์ เวียนว่ายตายเกิด รับผลของกรรมนั้นต่อไป คีตาเสนอทางแก้ไขว่า ให้กระทำด้วยใจเป็นกลางที่เรียกว่า “นิชกามกรรม” หรือการกระทำที่ไม่หวังผลตอบแทน

ด้านสุนทรียศาสตร์ สุนทรียศาสตร์เป็นเรื่องของความงาม สำหรับทฤษฎีที่ตัดสินความงาม มี 3 ทฤษฎี คือ 1) ทฤษฎีจิตวิสัย 2) ทฤษฎีวัตถุวิสัย 3) ทฤษฎีสัมพันธนิยม ประติมากรรมของภาพมหากา รตะ มีลักษณะความงามที่เป็นเอกลักษณ์บ่งบอกถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ความเชื่อ ศรัทธา ความ ดีของคนในสมัยนั้น ประติมากรรมของมหากาพย์ เป็นประติมากรรมที่สร้างขึ้นในคติความเชื่อ ศาสนาฮินดู อนึ่ง ประติมากรรมของปราสาทนครวัด มี 3 ลักษณะ คือ 1) ประติมากรรมลอยตัว 2) ประติมากรรมนูนต่ำ 3) ประติมากรรมนูนสูง แต่เมื่อพิจารณาความงามของภาพมหากาพย์แล้วมี ลักษณะสอดคล้องและมีความสัมพันธ์กับความเชื่อศาสนาซึ่งกล่าวได้ว่า ความมีอยู่ของความงามใน ประติมากรรมภาพมหากาพย์ก็คือความดี สัญลักษณ์แห่งความงามจะเป็นสื่อเพื่อโน้มน้าวจิตใจใฝ่ ความดีสูงสุดอันเป็นเป้าหมายแห่งชีวิต ทำนองเดียวกันกับชาวพุทธที่เคารพบูชาพระพุทธรูป และพุทธ ศิลป์สกุลต่าง ๆ

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า พุทธปรัชญาในวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงและวรรณกรรมมหาภารตะในคัมภีร์ภควัทคีตาพบว่าด้านพุทธอภิปรัชญา เกี่ยวกับเรื่องโลก ชีวิต จักรวาล วิทยา แสดงเรื่องนรกสวรรค์ เพื่อให้เกิดความเกรงกลัว แต่ต้องทำความดี เพื่อจะได้ไปเกิดในสถานที่ดี สอนให้มีความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ บาป บุญ คุณ โทษ ใครทำความดีย่อมได้ดี ใครทำความชั่วย่อมได้ชั่ว ไม่มีผู้ใดหลีกเลี่ยงกรรมได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักกฎแห่งกรรมในพุทธปรัชญา ไตรภูมิพระร่วงได้เสนอวิธีที่จะทำให้เราเข้าถึงความจริงทั้งในระดับสมมติสัจจะ และปรมาตมสัจจะ เพราะคำนึงถึงความ เป็นจริงที่ว่า มีบุคคลบางประเภทที่มุ่งดำเนินชีวิตให้ประสบความสุขในระดับโลกียะและมีบุคคลประเภท หนึ่งที่มุ่งดำเนินชีวิตไปสู่ความหลุดพ้น ซึ่งเป็นความสุขในระดับโลกุตระอันหมายถึง นิพพาน ด้าน พุทธจริยศาสตร์ ไตรภูมิพระร่วงจะสั่งสอนให้คนประพฤติดีตามแนวคำสอนของพระพุทธศาสนา มีการ พรรณนาสภาพของอบายภูมิอย่างน่าสะพ้อกลัว พรรณนาความรื่นรมย์ในสุคติภูมิ และชี้ให้เห็นถึงการ กระทำอันจะเป็นสาเหตุที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายได้ไปเกิดในภูมิเหล่านั้นตามกฎแห่งกรรม การเสนออุดมคติ 2 รูปแบบ คือ 1) ทางโลก สอนให้มนุษย์ทำความดี 2) ทางธรรม มีนิพพานเป็นจุดหมายปลายทาง ไตรภูมิพระร่วงสอนให้คนทำบุญละบาป เช่น การทำบุญรักษาศีล เจริญสมาธิภาวนาจะได้ขึ้นสวรรค์ การทำบาปจะตกนรก แนวความคิดนี้มีอิทธิพลเหนือจิตใจของคนไทยมาช้านาน เป็นเสมือนแนวการ สอนศีลธรรมของสังคม ให้คนปฏิบัติชอบซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ด้านพุทธ สุนทรียศาสตร์ ความจริงหรือแก่นแท้ของคุณค่าทางสุนทรียะหรือความงามในผลงานการสร้างสรรค์ ศิลปะเกี่ยวกับไตรภูมิพระร่วง ได้แก่ ความงามของสิ่งที่เป็นรูปธรรมและความงามของสิ่งที่เป็น นามธรรม คือ ระดับโลกียวิสัยกับโลกุตวิสัย ซึ่งในระดับโลกียวิสัยนั้น พุทธสุนทรียศาสตร์ก็ไม่ได้ ปฏิเสธทีเดียวแต่ก็เน้นให้ปุถุชนทั่วไปรู้จักเลือกเสพตามสมควรแก่สติปัญญาของตน

ภควัทคีตาตามองผ่านพุทธอภิปรัชญา พบว่า พุทธปรัชญาถือว่าโลกและชีวิตนี้เกิดขึ้นโดยไม่มีใคร สร้างหรือบัญญัติ แต่ถือว่าธรรมะล้วนดำเนินไป เพราะการประชุมกันเข้าของเหตุปัจจัยที่เหมาะสม พระพุทธ องค์รับรองว่าสิ่งที่เราสัมผัสได้ทางอินทรีย์นั้นเป็นสิ่งที่อยู่จริง แต่มีอยู่ชั่วคราวและมีขึ้นเพราะปัจจัยเป็น เครื่องอาศัย ถ้าสิ้นปัจจัยสิ่งเหล่านี้ก็ต้องสิ้นไปด้วย กฎนี้เรียกว่าอิทัปปัจจัยตาหรือปัจจุสมุปบาท ส่วน ภควัทคีตาเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกมาจากต้นกำเนิดที่มีอยู่เดิมคือ ประกฤติและปุรุषะ ประกฤติมีคุณะ 3 อย่างคือ สัตวะ รชะ และตมะ ฉะนั้น ทศณะเรื่องธรรมชาติในปรัชญาทั้งสองจึงแตกต่างกัน อนึ่ง เรื่อง กรรมและการเกิดใหม่ทั้งพุทธปรัชญาและภควัทคีตามีทศณะตรงกันว่ากฎแห่งกรรมเป็นสิ่งสำคัญและ จำเป็น โดยเฉพาะกฎแห่งศีลธรรมว่า ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว บุคคลกระทำความดี แล้ว เช่นใดก็ย่อมจะได้รับผลเช่นนั้นเสมอ ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงกรรมที่ตนกระทำไว้ได้ ปรัชญาในคัมภีร์ ภควัทคีตาและไตรภูมิพระร่วงจึงสอนให้คนมุ่งทำแต่ความดีเพราะว่าถ้ากรรมที่ตนเองกระทำไว้ไม่ดีแล้ว ผลของกรรมก็จะส่งผลให้ในทางที่ไม่ดีเช่นกัน แต่เรื่องกรรมจะแตกต่างกันบ้างก็ในรายละเอียดแห่ง กระบวนการให้ผลของกรรมเพราะทฤษฎีกรรมของภควัทคีตามีความสัมพันธ์พรหมันผู้ที่คอยตัดสินและ บันดาลผลให้อีกทีหนึ่ง

ภควัตติ์ตามองผ่านพุทธญาณวิทยา ทั้งพุทธปรัชญาและภควัตติ์ตาถือว่าญาณวิทยาเป็นวิถีทางที่จะใช้เป็นเครื่องมือทำลายความไม่รู้แจ้งในสภาวะความเป็นจริง ที่เรียกว่าอวิชชาและอวิชชาได้ ดังนั้นพุทธปรัชญาจึงแสดงนัยทางญาณวิทยาด้วยคำว่า ปัญญา คือ ความรู้สภาวะแห่งไตรลักษณ์ ส่วนภควัตติ์ตาใช้คำว่า ชญาณ หมายถึงความรู้แจ้งในอาตมัน พุทธปรัชญามีหลักการเข้าถึงความจริงสูงสุดด้วยการปฏิบัติฝึกฝนอบรมจิตให้รู้แจ้งด้วยปัญญา ส่วนภควัตติ์ตาจะใช้หลักชญาณโยคะเพื่อเข้าถึงความจริงสูงสุดแล้วด้วยอาศัยกรรมโยคะ คือการกระทำที่ไม่มุ่งหวังผลตอบแทนใด ๆ และภควัตติ์โยคะคือการศรัทธายึดมั่นอยู่เฉพาะพรหมัน เพื่อให้พรหมันโปรดปรานจะได้ช่วยให้เข้าถึงพระองค์ในที่สุด ดังนั้น ทศนะพุทธปรัชญาและภควัตติ์ตาคล้ายคลึงกันในส่วนที่ใช้ปัญญาและชญาณจัดทำลายอวิชชาคือความไม่รู้เหมือนกัน อีกทั้งยังยอมรับในบ่อเกิดแห่งความรู้ทั้ง 3 ประการ อนึ่ง หลักคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่ในพุทธปรัชญาได้ปฏิเสธทฤษฎีวิญญานอมตะที่ปรากฏในคัมภีร์ภควัตติ์ตา

ภควัตติ์ตามองผ่านพุทธจริยศาสตร์ พบว่าทั้งพุทธจริยศาสตร์และภควัตติ์ตาทั้งสองก็มุ่งส่งเสริมคุณค่าทางจริยธรรมคล้ายคลึงกัน จึงมีจุดกำเนิดว่าอะไรคือความดีความชั่ว แม้ว่าจะมีหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความดีสูงสุดของบุคคลในสังคมและมนุษยชาติเอาไว้ ในการกำหนดเกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมแตกต่างกันด้วยว่าพุทธปรัชญาไม่รับรองความมีอยู่แห่งอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่ภควัตติ์ตารับรอง อย่างไรก็ตาม เกณฑ์ตัดสินทางจริยธรรมแห่งปรัชญาทั้งสองที่ขัดแย้งกันอย่างเห็นได้ชัดคือ ความไม่สัมพันธ์กันเกี่ยวกับเรื่องการฆ่า เนื่องจากพุทธปรัชญาถือเอาการฆ่าหรือการทำลายชีวิตผู้อื่นโดยเจตนาว่าเป็นบาป ไม่ว่าจะเป็นการฆ่าเพื่อเหตุผลใดก็จัดว่าเป็นบาปทั้งนั้น แต่ภควัตติ์ตาให้เหตุผลเรื่องการฆ่าว่าถ้าการฆ่านั้นเป็นการทำหน้าที่ตามวาระที่พระผู้เป็นเจ้ามอบหมายให้และเป็นการฆ่าเพื่อผดุงความยุติธรรมก็ไม่จัดว่าเป็นบาป แต่เป็นความดีที่น่าสรรเสริญและควรกระทำ

ภควัตติ์ตามองผ่านพุทธสุนทรียศาสตร์ ความงามของภาพมหาภารตยุทธ์มีลักษณะสอดคล้องและความสัมพันธ์กับความเชื่อศาสนาซึ่งความมีอยู่ของความงามในประติมากรรม นั่นก็คือความดี การที่จะตัดสินความงามนั้นมีอยู่หรือไม่ ดังความงามประติมากรรมมหาภารตในปราสาทนครวัด กัมพูชา นอกจากจะมีคุณค่าทางสุนทรียะแล้ว แต่ยังให้ความจริงทางอภิปรัชญา ความดีทางจริยศาสตร์ ส่วนพุทธปรัชญาถือว่าความงามเป็นส่วนที่นำมาพอกพูนเป็นเปลือกนอกหุ้มแก่นภายในอันเป็นสาระที่เป็นความงาม แม้ในพระพุทธศาสนามีศิลปวัตถุมากมายที่เป็นสัญลักษณ์สะท้อนเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อเป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์เข้าถึงความจริงด้วยสติปัญญา ให้ศาสนิกชนเชื่อถือและมีความศรัทธาในศาสนายิ่งขึ้น เช่น งานจิตรกรรม สถาปัตยกรรม และประติมากรรม

วัตถุประสงค์ที่ 4 ผลการวิจัยพบว่า การบูรณาการพุทธปรัชญาในวรรณคดีไตรภูมิพระร่วงและภควัตติ์ตานั้น อาศัยองค์ประกอบมุมมองทางพุทธปรัชญา คือ พุทธอภิปรัชญา คือ ความจริงที่เกี่ยวกับเรื่อง จิต วิญญาน กรรม ภพภูมิ สังสารวัฏ พุทธญาณวิทยา คือ ความรู้ที่ถูกต้องเป็นเช่นใด จากประสาทสัมผัส หรือเหนือประสาทสัมผัส พุทธจริยศาสตร์ มุ่งปฏิบัติศีลธรรมอันดีงาม และพุทธสุนทรียศาสตร์ ความงาม จะเน้นเรื่องของจิตหรือวัตถุ ภควัตติ์ตาเน้นปฏิบัติตามกฎแห่งกรรมหรือกฎ

แห่งพระเจ้า แต่จุดมุ่งหมายเพื่อความงามทางจิตใจอันเป็นเครื่องมือที่โน้มน้าวไปสู่คุณธรรมและจริยธรรม

อภิปรายผล

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า พุทธอภิปรัชญาถือว่าการเกิดใหม่จึงมีส่วนช่วยให้กฎแห่งกรรมมีผลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กระบวนการเกิดใหม่ตามแนวของพุทธปรัชญาไม่มีตัววิญญาณอมตะไปเกิด แต่เป็นกระบวนการสืบต่อของจิตหรือวิญญาณที่เกิดดับต่อเนื่องกันเรียกว่าสังขตติ ซึ่ง Channgam, (1982) กล่าวว่า “มนุษย์ตายแล้ว มีวิญญาณอมตะล่องลอยไปเกิดร่างใหม่ ความตายเป็นเรื่องของร่างกายเท่านั้น” นอกจากนี้พุทธปรัชญายอมรับทฤษฎีการไม่ต้องกลับมาเกิดอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อบุคคลสิ้นกิเลสตัณหาและตัดกระแสกรรมได้แล้วที่เรียกว่าบรรลอรหัตต์ บุคคลผู้นี้ก็จะนิพพานดับไปโดยไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก นิพพานในพุทธปรัชญามี 2 ประเภท คล้ายกันกับโมกษะของภาควัตคีตาที่มีอยู่ 2 ประเภทเช่นกัน กล่าวคือ สอุปาทิเสสนิพพานคล้ายกับชีวันมูคติ คือความหลุดพ้นของบุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่ และอนุปาทิเสสนิพพานคล้ายกับวิเทหมูคติ หมายถึง สภาวะความหลุดพ้นของบุคคลที่ดับไปทั้งกิเลสอาสวะและชีวิตร่างกาย ความหลุดพ้นในพุทธปรัชญา คือ การหลุดพ้นจากกองทุกข์อันเป็นสาเหตุที่จะทำให้กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก ซึ่งพุทธปรัชญากล่าวว่า อวิชชาเป็นสาเหตุการกระทำกรรม

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ไตรภูมิมีแนวคิดตามพุทธปรัชญาที่อธิบายถึงเป็นทางนำสัตว์ไปเกิดใน 3 ภูมิหรือไตรภูมิประกอบด้วย 1) กามภูมิ 2) รูปภูมิ และ 3) อรูปภูมิ หรือโลกเป็นสถานที่อยู่ของสัตว์นั้นแบ่งขึ้นถึงสถานที่ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรม ส่วนในความหมายของภาวะชีวิตของสัตว์นั้น ภาพจะแสดงภาวะเชิงนามธรรม และคำว่า “ภูมิ” ในความหมายของชั้นหรือแผ่นดินนั้นแบ่งถึงสถานที่เชิงรูปธรรม ในความหมายของชั้นแห่งจิต แสดงถึงภาวะเชิงนามธรรม แบ่งขึ้นฝ่ายสุดดีสำหรับผู้ทำกรรมดีมีศีลธรรม พุทธปรัชญายอมรับความมีอยู่ของชีวิตรูปแบบอื่น ๆ ในภพอื่นอีกจำนวนมากที่เรารับรู้ผ่านประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสไม่ได้ ภาพภูมิเหล่านี้เป็นสถานที่รองรับการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลายในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสังสารวัฏ เรื่องกรรม ไตรภูมิพระร่วงได้เสนอทัศนะการปลูกฝังค่านิยมทางจริยะ และความงามในระดับสมมติสังขจะซึ่งเป็นศิลปะที่สอนศีลธรรม สัจธรรม ให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี ละชั่ว และทำจิตให้บริสุทธิ์ มุ่งเข้าใจชีวิตทั้งโลกนี้และโลกหน้าโดยใช้ความงามของวัตถุเป็นสื่อ เช่น ภาพภูมินรก สวรรค์ เป็นต้น

ส่วนภาควัตคีตายืนยันความมีอยู่แห่งอัตตา (อาตมัน) และพุทธปรัชญาปฏิเสธความมีอยู่แห่งอัตตา ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ปรัชญาทั้งสองเห็นแตกต่างกันจริง ในพุทธปรัชญาแม้จะมีคำกล่าวถึงอัตตา แต่ก็ไม่ได้หมายถึงอัตตาหรืออาตมันที่มีสภาพเป็นอมตะ เพราะมีสภาพเป็นสังขมมิตีที่เกิดจากการรวมกันของชั้น 5 จึงตกอยู่ในอำนาจแห่งไตรลักษณ์ ส่วนอาตมันในความหมายของภาควัตคีตา คือ อันติมสังข เป็นสิ่ง

ที่ดำรงอยู่เหนือการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น แม้จะมีผู้พยายามดึงอดีตในพุทธปรัชญามาอธิบายว่าเป็นอย่างเดียวกันกับอาตมมันในภควัตติดาจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เพราะมีลักษณะและสภาวะขัดแย้งไม่ตรงกัน ในส่วนคำอธิบายเกี่ยวกับวิญญาณที่ปรากฏก็หาใช้สิ่งเดียวกันไม่ เพราะวิญญาณในพุทธปรัชญา หมายถึงเป็นธาตุที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยและมีสภาพเกิดดับเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่วิญญาณในภควัตติดา หมายถึง ชีวาทมมันที่มีสภาพมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลง แม้จะทำหน้าที่รับรู้อารมณ์เหมือนกัน แต่ก็แตกต่างกันตรงที่วิญญาณในพุทธปรัชญาเกิดการเกิดดับไม่เป็นอมตะ ส่วนวิญญาณหรือชีวาทมมันในภควัตติดาเป็นอมตะ ไม่ถูกทำลาย และไม่มีใครทำลายได้ เพราะมันคือส่วนหนึ่งของพรหมัน และการบรรลุโมกษะเข้าสู่สภาวะเป็นอันเดียวกันกับพรหมัน โมกษะ มี 2 ประเภท คือ 1. ชีวันมุกติ สภาวะความหลุดพ้นของบุคคลที่ยังมีชีวิตร่างกายอยู่ 2. วิเทหมุกติ หมายถึง สภาวะความหลุดพ้นของบุคคลที่ดับไปทั้งกิเลสอาสวะและชีวิตร่างกาย ส่วนด้านญาณวิทยา ภควัตติดาถือว่าอวิชชาเป็นเหตุให้ไม่รู้โลกตามความเป็นจริง จึงมีกิเลส ยึดมั่นในสิ่งเป็นมายา ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงโมกษะได้ แต่เมื่อใดทำลายอวิชชาได้ ก็เห็นแจ้งความจริง สามารถเข้าถึงโมกษะได้

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า เรื่องกรรมและการเกิดใหม่ คัมภีร์ภควัตติดาและไตรภูมิพระร่วงสอนให้คนมุ่งทำความดีเพราะว่าถ้ากรรมที่ตนเองกระทำไว้ไม่ดีแล้ว ผลของกรรมก็จะส่งผลให้ในทางที่ไม่ดีเช่นกัน แต่เรื่องกรรมจะแตกต่างกันบ้างก็ในรายละเอียดแห่งกระบวนการให้ผลของกรรม เพราะทฤษฎีกรรมของภควัตติดามีความสัมพันธ์กับพรหมัน ฉะนั้น กฎแห่งกรรมของภควัตติดาจึงเป็นกฎที่ไม่เป็นอิสระเพราะขึ้นอยู่กับอำนาจของพรหมันจะคอยตัดสินและบันดาลผลให้อีกทีหนึ่ง เพราะพระองค์เป็นผู้สร้างกฎนี้ขึ้นมาและเป็นผู้ทรงความยุติธรรม ส่วนการเกิดใหม่จึงมีส่วนช่วยให้กฎแห่งกรรมมีผลที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น พุทธปรัชญาไม่มีตัววิญญาณอมตะไปเกิดแต่เป็นกระบวนการสืบต่อของจิตหรือวิญญาณที่เกิดดับต่อเนื่องกันเรียกว่าสังขตติ ส่วนภควัตติดาเชื่อว่าวิญญาณหรือชีวาทมมันไปเกิดในร่างใหม่ โดยที่ชีวาทมมันนั้นเป็นดวงแก้วที่ไม่เสื่อมสลาย การจะได้เกิดในสถานที่ดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่กับกรรมดีหรือชั่วที่บุคคลผู้นั้นกระทำไว้ อนึ่ง ผู้สละกรรมและทำกรรมทุกอย่างด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่นในผลเรียกบุคคลนี้ว่าสังขยาสิ ซึ่งพวกเขาจะไม่กลับมาเกิดอีกโดยได้เข้าร่วมเป็นอันเดียวกันกับพรหมัน

ภควัตติดายืนยันความมีอยู่แห่งอดีต (อาตมมัน) และพุทธปรัชญาปฏิเสธความมีอยู่แห่งอดีต อีกทั้งเสนอว่าทุกอย่างมีสภาพเป็นอดีตนั้นก็ล้วนเป็นแนวความคิดที่ปรัชญาทั้งสองเห็นแตกต่างกัน เพราะในพุทธปรัชญาแม้จะมีคำกล่าวถึงอดีตแต่ก็ไม่ได้หมายถึงอดีตที่มีสภาพเป็นอมตะ ดังที่ยอมรับในภควัตติดา อดีตในพุทธปรัชญามีสภาพเป็นสังขมตติ เกิดจากการรวมกันของขันธ์ 5 จึงตกอยู่ในอำนาจแห่งไตรลักษณ์ ส่วนอาตมมันในความหมายของภควัตติดา คือ อันติมสัจ อันเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่เหนือการเปลี่ยนแปลง ข้อนี้จึงทำให้เกิดการแบ่งสายปรัชญาอันเดียวว่า พุทธปรัชญาเป็นพวกอนาสติกะ ส่วนภควัตติดาหรือปรัชญาฮินดูจัดเป็นพวกอัสติกะ ดังนั้นแม้จะมีผู้พยายามดึงอดีตในพุทธปรัชญามาอธิบายว่าเป็นอย่างเดียวกันกับอาตมมันในภควัตติดาจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เพราะมีลักษณะและสภาวะขัดแย้งดังกล่าว ในส่วนคำอธิบายเกี่ยวกับวิญญาณที่ปรากฏ ก็หาใช้สิ่งเดียวกันไม่ เพราะ

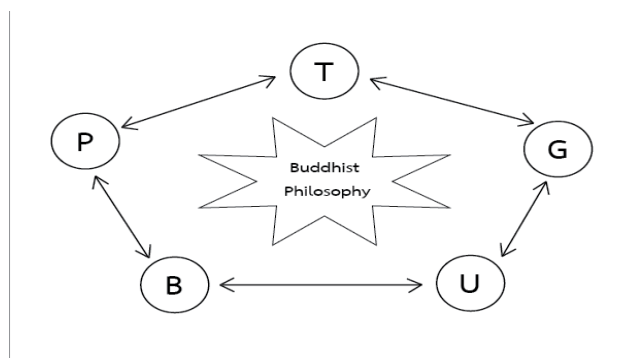
วิญญาณในพุทธปรัชญา หมายถึง เป็นธาตุที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยและมีสภาพเกิดดับเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่วิญญาณในภควัตติดา หมายถึง ชีวิตมโนที่มีสภาพมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลง แม้จะทำหน้าที่รับรู้อารมณ์เหมือนกัน แต่ก็แตกต่างกันตรงที่วิญญาณในพุทธปรัชญา มีการเกิดดับไม่เป็นอมตะ ส่วนวิญญาณในภควัตติดาเป็นอมตะ ไม่ถูกทำลาย และไม่มีใครทำลายได้ เพราะมันคือส่วนหนึ่งของพรหมัน

ในประเด็นแห่งความหลุดพ้น วรรณกรรมทั้งสองมีทัศนะมุ่งให้บุคคลบรรลุถึงความหลุดพ้นเหมือนกัน โดยที่พุทธปรัชญาหมายถึงการบรรลุนิพพาน ส่วนภควัตติดาหมายถึงการบรรลุโมกษะเข้าสู่สภาวะเป็นอันเดียวกันกับพรหมัน ความหลุดพ้นในวรรณกรรมทั้งสองคือ การหลุดพ้นจากกองทุกข์อันเป็นสาเหตุที่จะทำให้กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก นั่นคือ เป็นผู้สละกรรมและทำกรรมทุกอย่างด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่นในผล เขาก็จะไม่กลับมาเกิดอีกโดยได้เข้าร่วมเป็นอันเดียวกันกับพรหมัน ส่วนพุทธปรัชญากล่าวว่า อวิชชาเป็นสาเหตุ ส่วนภควัตติดามีอภิชยาเป็นสาเหตุ วรรณกรรมทั้งสองก็เสนอให้ทำลายอวิชชาและอภิชยาดังกล่าวนี้ให้ได้ หนึ่ง นิพพานในพุทธปรัชญา มี 2 ประเภท คล้ายกันกับโมกษะของภควัตติดาที่มีอยู่ 2 ประเภทเช่นกัน กล่าวคือ สอุปาทิเสสนิพพานคล้ายกับชีวัน มุกติ ซึ่งได้แก่ สภาวะความหลุดพ้นของบุคคลที่ยังมีชีวิตร่างกายอยู่ และอนุปาติเสสนิพพานคล้ายกับวิเทหมุกติ หมายถึง สภาวะความหลุดพ้นของบุคคลที่ดับไปทั้งกิเลสอาสวะและชีวิตร่างกาย

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 4 พบว่า การเสนอองค์ความรู้ใหม่โดยการนำพุทธปรัชญามาวิเคราะห์กับวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงและวรรณกรรมทางศาสนาเรื่องมหาภารตะในคัมภีร์ภควัตติดา คือ เป้าหมายของชีวิตคือการเป็นคนดีมีศีลธรรม ยึดมั่นในกฎแห่งกรรม คือทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และผลกรรมในชาตินี้จะส่งผลในการเกิดในชาติต่อไป และเน้นความงามทางจิตใจ ดังนั้นตัวตนที่แท้จริงคือวิญญาณ ครอบงำได้ยังไม่ขจัดอวิชชาหรือ อภิชยาให้หมดสิ้นไป กิเลสยังคนอยู่ตราบนั้น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในสังสารวัฏก็จะดำเนินไปไม่สิ้นสุด จนกระทั่งเข้าสู่นิพพานหรือพรหมัน ดังนั้น การเข้าใจความจริงและปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมดีงาม จึงควรเต็มเต็มให้สมบูรณ์

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

หลักการที่ได้จากการวิเคราะห์พุทธปรัชญาในวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วงและวรรณกรรมเรื่องมหาภารตะในคัมภีร์ภควัตติดา ข้างต้น คือ หลักการ TGUBP-Model ซึ่งมีความหมายดังภาพ

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

1. Truth-จริง (ความจริง = T) ความจริง หมายถึง ความจริงที่เป็นสัจธรรมทางพุทธปรัชญาในไตรภูมิพระร่วงและภควัทคีตา ที่มุ่งให้ทุกชีวิตเข้าใจตนเอง เป้าหมายชีวิต ความจริงสูงสุด เช่น หลักไตรลักษณ์ ชั้น 5 นิพพาน โมกษะหรือพรหมัน เป็นต้น

2. Goodness-ดี (ความดี = G) ความดี หมายถึง ความมีคุณธรรมและจริยธรรม จากวรรณกรรมทั้งสองมุ่งความดีขึ้นโลกียะและโลกุตระ เป็นเป้าหมายของชีวิตเพื่อความสุขแท้จริง

3. Unity-เอกภาพ (Unity = U) การนับถือศาสนาเดียวกันเป็นเครื่องแสดงออกถึงเอกภาพทางขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปกรรม เป็นต้น ประเทศที่ได้รับวัฒนธรรมจากพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จึงมีหลักปรัชญาและค่านิยมที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งได้สร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันของคนในชาติ

4. Beautiful-งาม (Beautiful = B) ความงามทางรูปธรรมและนามธรรมอันเป็นสุนทรียศาสตร์ คือ งามภายนอกและงามภายในจิตใจ ด้วยการดำเนินชีวิตตามหลักคุณธรรมและศีลธรรม

5. Purification-บริสุทธิ์ (Purification = P) ไตรภูมิพระร่วงและภควัทคีตา มีเป้าหมายสูงสุด คือ การทำจิตให้บริสุทธิ์ เป็นความดีสูงสุด คือ นิพพาน หรือ พรหมัน (โมกษะ)

สรุป

ไตรภูมิได้เสนอแนวคิดตามทัศนะพุทธปรัชญาที่อธิบายถึงเป็นทางนำสัตว์ไปเกิดใน 3 ภูมิหรือไตรภูมิประกอบด้วย 1) กามภูมิ 2) รูปภูมิ และ 3) อรูปภูมิ หรือโลกเป็นสถานที่อยู่ของสัตว์นั้นบ่งชี้ถึงสถานที่ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรม ส่วนในความหมายของภาวะชีวิตของสัตว์นั้น ภาพจะแสดงภาวะเชิงนามธรรม และคำว่า “ภูมิ” ในความหมายของชั้นแห่งจิตเชิงรูปธรรม ระดับจิตใจ หรือระดับชีวิตนั้นจะแสดงถึงภาวะทางจิตในเชิงนามธรรม บ่งชี้สัจตัตถิภาพสำหรับผู้ทำกรรมดี ภาพภูมิเหล่านี้เป็นสถานที่รองรับการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลายในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสังสารวัฏในพุทธปรัชญา แนวคิดเรื่องกรรมคือกรรมดีและกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น และไตรภูมิพระร่วงเสนอ

ความจริง 2 ประการ คือ รูป ได้แก่ มหาภูตรูป 4 และอุปาหารรูป 24 กับนาม ได้แก่ จิต เจตสิก และนิพพาน และได้พูดถึงจักรวาล กำเนิดชีวิต และความเชื่อเรื่องกรรม เป็นการจูงใจให้ผู้อ่านประพาดิตนอยู่ในศีลธรรมโดยมีความหวังจะได้รับผลกรรมที่ดีตอบสนองตามกฎแห่งกรรม รวมทั้งได้เสนอวิธีการเข้าถึงความจริงทั้งระดับสมมติสัจจะและปรมาตมสัจจะ มีการพรรณนาสภาพของอบายภูมิอย่างน่าสะพรึงกลัว พรรณนาความรื่นรมย์ในสุคติภูมิ และชี้ให้เห็นถึงการกระทำที่ทำให้สัตว์ไปเกิดในภูมิเหล่านั้นตามกฎแห่งกรรม ส่วน ภควัตคิตา เป็นคัมภีร์ที่เกิดขึ้นท่ามกลางการสู้รบในสมรภูมิ มีพระภิกษุซึ่งชาวฮินดูเชื่อว่าเป็นการอวดตารจากพระนารายณ์ เป็นสารถึงของพระอรชุน ผู้มีจิตล่งเลในการสู้รบ พระภิกษุได้ให้คำสอนที่เป็นขวัญกำลังใจให้สู้รบ มองชีวิตคือวิญญูณที่อาศัยในร่างกาย แม้กายสิ้นไปแต่วิญญูณยังอยู่ และไม่สามารถทำลายได้ ความตายเหมือนคนเปลี่ยนเสื้อผ้าเก่าใส่ชุดใหม่ ตราบใดที่ยังมีกิเลสอยู่วิญญูณต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพใหม่ เมื่อใดจะจัดความไม่รู้หรืออวิชชาได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลักโยคะ ก็จะเข้าถึงโมกษะไปรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพรหมัน เป็นชีวิตนิรันดร์มีความสุขแท้จริง และไม่เกิดอีกต่อไป

๕ ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

คำสอนของทุกศาสนามุ่งสอนให้คนทำความดี ละความชั่ว เคารพสิ่งสูงสุดในศาสนาซึ่งก่อให้เกิดความสงบสุขต่อสังคม ดังนั้น การปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาจึงเป็นสิ่งที่ควรสนับสนุนให้มีอย่างแพร่หลายทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยเฉพาะในยุคดิจิทัล เรื่องนรก สวรรค์ และสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิด เป็นสิ่งที่อยู่เหนือประสาทสัมผัสที่ไม่สามารถพิสูจน์ให้ประจักษ์ได้ และเป็นคำสอนที่มีอยู่ทั้งในพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาอื่น ๆ มีทั้งลักษณะที่เหมือนกันและแตกต่างกัน แต่ความมุ่งหวังในศาสนานั้นเหมือนกัน ผู้ที่ทำหน้าที่ในการเผยแผ่ศาสนาควรทำความเข้าใจคัมภีร์ของศาสนาอื่น ๆ ด้วย อันจะทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นรากฐานความสามัคคีและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข วรรณกรรมไตรภูมิพระร่วงซึ่งนิพนธ์โดยพญาลิไทยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนศีลธรรมแก่ประชาชนในสมัยสุโขทัย และมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยด้านต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน คนไทยรุ่นใหม่จึงควรสนใจให้ความสำคัญ และประยุกต์ใช้ในชีวิตปัจจุบันตามความเหมาะสม

ในประเด็นเรื่องการทำ พุทธปรัชญาถือว่าการฆ่าโดยเจตนาว่าเป็นบาป ไม่ว่าจะเป็นการฆ่าเพื่อเหตุผลใด ๆ และคิล 5 ข้อที่ 1 คือ ห้ามฆ่าสัตว์ และมนุษย์ต้องมีเมตตาต่อกัน แต่ภควัตคิตาให้เหตุผลเรื่องการฆ่าว่าถ้าการฆ่านั้นเป็นการทำหน้าที่ตามวาระหน้าที่ที่พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้ามอบหมายให้และเป็นการฆ่าเพื่อผดุงความยุติธรรมก็ไม่จัดว่าเป็นบาป แต่เป็นความดีที่น่าสรรเสริญและควรกระทำ ซึ่งทัศนะนี้คล้ายกับศาสนาอิสลามเรื่องการฆ่าเพื่อพลีชีพพระเจ้าหรือการฆ่าในสงครามศักดิ์สิทธิ์ (Holy war) หรือจีฮาด (Jihad)

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยเรื่องนี้ ในโอกาสต่อไปควรทำวิจัยในประเด็น คือ

1. วิเคราะห์เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมเรื่องการฆ่าในพุทธปรัชญาและภาควิทิตา
2. เปรียบเทียบเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
3. ศิลปกรรมทางศาสนาในฐานะเครื่องมือการปฏิบัติธรรมตามมุมมองพุทธปรัชญาและปรัชญาฮินดู
4. ศึกษาเชิงวิเคราะห์วัฒนธรรมทางศาสนาเรื่องไตรภูมิพระร่วงที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย
5. ศึกษาการตีความภพภูมิแบบชาติปัจจุบันจากแนวไตรภูมิพระร่วงเพื่อนำมาใช้ในการกำหนดความทุกข์หรือปัญหาระดับปัจเจกและสังคมที่เป็นรูปธรรม

References

- Channgam, S. (1982). *Introduction to Buddhist philosophy*. Department of Human Relations.
- Hiriyana, M. (1967). *Outlines of Indian Philosophy*. Blackie and Son Publishers.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Scriptures, Mahachulalongkornrajavidyalaya Version*. Mahachulalongkornrajavidyalaya.
- Phaya Lithai. (1972). *Triphūmi Phraruang* (8th ed.). Klungvidya.
- Phra Brahmaganabhorn (P. A. Payutto). (2010a). *Developing Thai society through knowledge, Understanding, Tribhumi* (8th ed.). Banluehdam Institute.
- Phra Brahmaganabhorn (P. A. Payutto). (2010b). *Thammanoon of Life, Happy Life, Happy Death*. Banluehdam Institute.
- Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). (1996). *Buddhadhamma* (12th ed.). Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). (1998). *Buddhism in Asia* (5th ed.). Thammasapha.
- Phra Dhammathirarajamahamuni (Wilas Yanavaro). (1992). *Lokatipani*. Dokya.
- Phramaha Magavin Purisuttamo. (2018). The universal philosophy: Analysis and criticism. *MBU Education Journal*, 6(1), 1–28.
- Phramaha Suksan Chanthachoto. (1985). *A comparative study of ethical judgment criteria in Buddhist Philosophy and Bhagavad Gītā Philosophy*[Master of Arts Thesis, Chulalongkorn University].
- Phrasirimongkalacharn, (Sripingmuang). (1980). *Chakwanthipani*. Fine Arts Department.
- Radhakrishnan. (1973). *The Bhagavadgītā*. Harper and Row.

- Sharma, R. N. (1972). *Indian Philosophy*. Patwardhan.
- Sri Sankaracharya. (1981). *The Bhagavad Gitā̃*. Samata Books.
- Upadhyayā̃, K.N. (1971). *Early Buddhism and Bhagavadgitā̃*. Motilal Banarsidass.
- Waipayanawayas, K. (1984). *Srimathbhagavadgitā̃*. Translated by Monwitoon, S., & Thaongprasert, C. (3rd ed.) The Sanskrit and Thai editions. Praevidya.
- Yungyuan, J. (1983). *A comparative study on metaphysical and ethical thoughts in the Bhagavad Gitā̃ scriptures and Tao Te Ching scriptures*[Master of Arts Thesis, Chulalongkorn University].